

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת כי תשא תשפ"ד¹

(בתוספת ובהרחבת הדברים על פי שיחות משנים שעברו)

משה אהרן וישראל בחטא העגל

כוונת בני ישראל בעשיית העגל

התורה מספרת: "וַיִּרְא הָעָם פִּי בִשְׁשׁ מִשֶּׁה לְרֵדֶת מִן הַהָר, וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו: קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לָכֹחַ לְפָנֵינוּ, כִּי זֶה מִשֶּׁה הָאֵלֹהִים... לֹא יָדַעְנוּ מַה הָיָה לוֹ" (שמות לב, א). לפי חשבונם של ישראל, משה היה אמור כבר לרדת מן ההר (עי' רש"י שם), והנה הוא לא מגיע. בנוסף לכך, "בא השטן וערבב את העולם, והקרא דמות חושך ואפלה וערבוּביא, לומר: ודאי מת משה, לכך בא ערבוּביא לעולם" (רש"י שם). בעקבות כך, נקהלים ישראל על אהרן, ודורשים ממנו: "קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לָכֹחַ לְפָנֵינוּ!"

וצריך להבין: מה פירוש "קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים"? וכי אפשר לעשות אלהים?!

עוד צריך להבין: לשם מה נחוצים לישראל אלהים חדשים? גם אם משה מת, אבל הקב"ה הרי חי וקיים! גם השטן לא הראה להם כאילו הקב"ה איננו, אלא הראה רק ש משה איננו. ואם כן, מה שהם זקוקים לו הוא תחליף למשה, ולא אלהים חדשים.

גם את דברי ישראל לאחר שנעשה העגל, קשה מאד להבין: "אֵלֹהִים אֲלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שם ד). מה הכוונה בזה? איך יתכן לומר, שעגל שנעשה היום, הוא זה שהוציא את ישראל ממצרים לפני שלשה חודשים? הרי רק שוטה גמור יאמר כזה דבר! (עי' רמב"ן שם) האם היו ישראל שוטים עד כדי כך?! ודאי שלא! אם היו שוטים עד כדי כך, הקב"ה לא היה כועס עליהם. על שוטה צריך לרחם, לא לכעוס. ברור אפוא, שלא היו שוטים. הם היו דור דעה², דור שזכה לדבר עם השכינה, ולקבל נבואה במדרגה גבוהה יותר מיחזקאל בן בוזי וכל הנביאים (עי' רש"י שם טו, ב ד"ה זה א-לי). מה אם כן הפשט בפרשה הזו?

בעקבות שאלות אלו ואחרות הסבירו הראשונים, שכוונת ישראל לא היתה לעשות לעצמם אלוהות חדשה ח"ו, אלא רק להעמיד להם "קב"ד חוּנָה בְּצִוְיַת גְּוִיָּה" (אב"ע שם לב, א; וכעין זה בכוזרי מאמר א' ס"ו צ"ז). כלומר, חפץ גשמי שעליו שורה השכינה. עד עכשיו משה היה ה"חפץ" הזה, אבל עכשיו, ש משה איננו, הם מבקשים משהו אחר שתשרה עליו השכינה, כפי ששרתה על משה³. הראשונים ביארו באופנים שונים למה נבחרה למטרה זו דוקא צורת שור⁴, אך הכל מודים שלא תחליף לקב"ה חיפשו ישראל, אלא תחליף למשה רבינו, כ"חפץ" ששורה עליו השכינה⁵.

זהו שאמרו ישראל, "אֵלֹהִים אֲלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". כלומר, זהו החפץ שעליו שורה מעתה השכינה שהוציאה אותנו ממצרים (ולא שהעגל עצמו הוציא ממצרים). זהו גם פירוש בקשתם, "קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים". כלומר, עֲשֵׂה לָנוּ איזה חפץ שתשרה עליו שכינת אלקים. [ועוד אפשר לבאר,

ש"אֱלֹהִים" שבפסוק זה פירושו מנהיג, ולא אלוהות, וכמו שאמר הקב"ה למשה: "רְאֵה נִתְתִּיךָ אֱלֹהִים לְפָרְעָה" (שמות ז, א) - שופט ומנהיג לפרעה (עי' רש"י שם). וכן כאן, "קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לָכֹחַ לְפָנֵינוּ" פירושו - עשה לנו מנהיג שילך לפנינו. ועכ"פ, גם לפירוש זה, כוננתם היתה לחפץ שתשרה עליו השכינה, ושהיא תנהיגם].

חטא העגל - נסיון להכריח את השכינה

והנה, מחשבה זו כשלעצמה, לעשות איזה חפץ או מקום מיוחד בעולם שתשרה עליו השכינה, עדיין איננה מחשבה פסולה. זו הרי המחשבה העומדת ביסוד הענין של המקדש, ובני ישראל כבר ידעו באותה שעה שמקדש שכזה עתיד להבנות, שהרי אמרו בשירת הים (ברוח הקודש): "תִּבְאָמוּ וְתִטְעַמוּ בְּהַר נַחֲלֶתְךָ, מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלַּת ה', מְקֻדָּשׁ - ה' - פּוֹנֵנוּ יְיָדֶיךָ" (שם טו, יז), כלומר: הקב"ה עתיד לבנות לו מקדש, שישמש כמקום להשראת השכינה בעולם. אמנם ישראל לא הגיעו עדיין ל"הר נחלתך", ששם אמור להבנות המקום המדובר, אבל הקב"ה הרי הסכים לעשות מקום זמני להשראת השכינה גם בטרם הגיעו ל"הר נחלתך", והוא המשכן שבמדבר, וא"כ מה נורא כל כך שישראל רוצים לעשות מקום כזה כבר עכשיו? מה הטענה הגדולה עליהם?

אמנם נכון שישראל טעו בבחירת הצורה שעליה בחר הקב"ה להשרות את שכינתו, עשו צורת עגל והקב"ה אמר לעשות צורת כרובים (בקדש הקדשים), אבל טעות זו לכאורה אינה חמורה כל כך, ואין בה כדי להסביר את הקצף הגדול שיצא עליהם. הרי עוד לא ידעו ולא שמעו את הציווי של "אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם" (שם כ, כ), שענינו הוא שלא לשנות את צורת הכרובים (רש"י שם), ואם כן הם אינם יודעים עדיין שהקב"ה חפץ בצורת כרובים דוקא ולא בצורה אחרת⁶, וטעו לחשוב שהקב"ה חפץ בצורת עגל. אם כן, על מה חרי האף הגדול הזה על ישראל, על שעשו מקום להשראת השכינה? בגלל שטעו בין צורת כרוב לצורת עגל?!

נראה לבאר ענין זה בשני אופנים: האופן הראשון שאפשר לבאר הוא, שכעסו של הקב"ה לא היה באמת על עצם עשיית העגל, כיון שעצם עשיית העגל לא היה עון חמור כל כך, כפי שהסברנו. על מה אפוא היה הכעס הגדול? כנראה שהכעס הגדול היה על כך, שבני ישראל חשבו, שעל ידי שיעשו עגל, יהיה הקב"ה מוכרח להשרות את שכינתו עליו, (שכן לפי הבנתם, הנהגת ה' במדבר היתה בבחינת "פני שור", כנזכר לעיל, ולכן סברו שעל צורה זו יהיה מוכרח הקב"ה להשרות את שכינתו). כל כך היו בטוחים בזה, עד שלא טרחו כלל לברר, האם השכינה אכן שורה על העגל שעשו. הם לא מצפים לאות שמימית שתודיע להם שהשכינה אכן ירדה לשרות על העגל,

מהלכה, ואם היה יודע שמלאכה זו אסורה בשבת היה נמנע מלעשותה, הרי הוא נדון כשווגג במה שעשה. ואולם אם הוא יהודי שלא אכפת לו מהלכה, וגם אם היה יודע שההלכה אסרת לעשות מלאכה זו בשבת לא היה נמנע מלעשותה - הרי הוא נדון כמזיד, למרות שבפועל לא ידע שאסור לעשות כן בשבת. וכך גם בעניינינו. כיון שישראל לא מתעניינים כלל לדעת מה רצון ה' במצב שנוצר, אלא מכתיבים לאהרן וחור מה לעשות - ממילא כל מה שעשו שלא כרצון ה' נדון כמזיד, ולא כשווגג.

לפני שנים רבות פרץ עימות חריף בין הרבנות הראשית לישראל לבג"ץ בעקבות החלטה מסויימת של מועצת הרבנות הראשית⁸. על רקע אותה פרשה, פנה העיתון "ג'רוולם פוסט" לכמה אישים ידועים, והציג לפנייהם את השאלה: "מהו לדעתך תפקידם של הרבנים"? אחד האנשים שהעיתון פנה אליהם, היה אבי מורי ז"ל. אבי ז"ל ענה להם כך: "לא אנו צריכים לומר לרבנים מה תפקידם, אלא הרבנים הם שצריכים לומר לנו מה תפקידנו". כמובן, המראיין לא אהב את התשובה הזאת, אבל זאת היא האמת. עלינו להכפיף את עצמנו לחכמי התורה, ולא לנסות להכפיף אותם אלינו, להכתיב להם מה לומר מה לפסוק ומה לעשות.

זוהי טעות חמורה, שאפשר לפגוש בה גם היום. אנו צריכים להתרגל לקבל את דעת חכמי התורה, ולא לומר: "הגדולים לא מספיק מבינים", "הגדולים לא מספיק מעורים בציבור", או כל מיני טענות מסוג זה, שטוענים המון העם. הגדולים יודעים היטיב מה לפסוק! הקטנים הם אלו שלא יודעים, וסבורים שיכולים לומר לגדולים כיצד עליהם לפסוק. זהו עיקר חומרתו של חטא העגל, שמנסים להכתיב לרבנים מה לפסוק.

מה היה חטאו של אהרן בעגל?

והנה, אהרן לא חטא בדבר הזה - לנסות להכתיב לרבנים מה לעשות - שהרי אהרן היה בצד הנכפה, ולא בצד הכופה. ובכל זאת, גם אהרן נענש קשות על חטא העגל. בגלל חטא זה, רצה ה' להמית את ארבעת בניו, אלא שמשם התפלל עליו, ותפלתו הועילה שרק שנים מבניו מתו, ולא כולם (עי' דברים ט, כ ורש"י שם). [אמנם לנדב ואביהוא היה חטא משלהם שבגללו מתו, אבל כידוע, "הצור תמים פֶּעֶלֹ" (דברים לב, ד), ואינו מעניש אדם מסויים, אם אדם אחר יסבול מכך שלא בצדק. ממילא, אם לאהרן לא היה מגיע העונש שבניו ימותו, נדב ואביהוא לא היו מתים, למרות שחטאו].

מה היה חטאו של אהרן בעגל? בכתוב נאמר, שאהרן הוא זה שעשה את העגל בפועל (שמות לב, ב-ד). ואולם חז"ל מפרשים, שאהרן לא עשה את העגל כדי לסייע לישראל בתכניותיהם, אלא מתוך כוונה טובה עשה אותו. אהרן חשש, שאם יסרב לעשות את העגל, ישראל יהרגו אותו [כמו שהרגו את חור שסרב לאותה בקשה], ואז יתקיים בהם הפסוק "אם יִהְיֶה בְּמִקְדָּשׁ ה' פֶּהַן וְנִבְיָא"⁹ (איכה ב, כ), ולא תהיה להם תקנה לעולם¹⁰. לכן מסכים אהרן לעשות את העגל, כדי להציל את ישראל מִמַּפְלָה שאין אחריה תקומה (פנה' ז, א). [אמנם גם כך נענשו ישראל באופן חמור על חטא העגל (עי' רש"י שמות לב, לד), אבל אעפ"כ, לו בנוסף לכך היו הורגים את אהרן, מי יודע עד היכן היה העונש מגיע. אולי גם תפילה של משה לא היתה מועילה להצילם מכליון]. ובכל זאת, עם כל הכוונה הטובה,

[כגון שתדע עליו אש מן השמים, כפי שהיה אח"כ במשכן (ויקרא ט, כד) ובמקדש (דה"ב ז, א)], אלא מגישים שלמים ויושבים לאכול ולשתות (שמות לב, ו), מתוך "ידיעה" גמורה שעל צורה זו השכינה שורה! אם היו מתפללים, "אנא ה', השרה שכינתך על העגל הזה", כמו שאנו מתפללים "השב את העבודה לדביר ביתך", שהשכינה תחזור לירושלים - ה' לא היה כועס כל כך. אבל הם לא עושים כך. הם סבורים שצורת העגל מכריחה מאליה את הקב"ה להשרות שכינתו עליה. ולחשוב כך, זהו כבר חטא חמור מאד. הקב"ה הוא עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות. הוא מעל כל צורה, ומעל כל חוק טבע או חוק אחר, ואי אפשר להכריח אותו לכלום. ממילא, אם עושים עגל - או כל דבר אחר - מתוך מחשבה שעל צורה זו מוכרח הקב"ה להשרות את שכינתו, יש כאן יחוס כח עצמי לְדַבֵּר זולתו ית', שעושים את הקב"ה מוכרח וכפוף כלפיו ח"ו, וזהו פגם גדול באמונה ביחוד ה'. אין בעולם עצמיות זולת עצמיותו של הקב"ה, וכל כח בעולם פועל רק ברצון ה'! ברצון ה' הוא פועל כך, וברצון ה' הוא יפעל אחרת, או שלא יפעל ולא יתקיים כלל. זהו לענ"ד החומר הגדול שבחטא העגל, שהפכו (בדעתם) את הקב"ה מ"מכריח" ל"מוכרח" ח"ו. לכן נחשב להם החטא הזה לעבודה זרה, כי סברו בדעתם שיש בעולם כח זולתו ית', שאילו גם הקב"ה מוכרח להכפיף עצמו, ח"ו.

חטא העגל - נסיון "להכריח" את חכמי התורה

עוד אפשר לבאר, שכעסו של הקב"ה היה באמת על עצם עשיית העגל. והגם שישראל היו שווגגים בדבר הזה, כפי שהזכרנו לעיל, מ"מ בנסיבות שהיו כאן - החטא נחשב למזיד, ולא לשווגג. מדוע? שהרי לפני שמשם רבינו עולה להר סיני, הוא אומר לישראל: "הִנֵּה אֶהְרֹן וְחֹר וְעִמְקָם, מִי בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֵלַיִם" (שמות כד, יד). אם תהייתה לכם שאלות, גשו וְשַׁאֲלוּ את אהרן וחור. הם גדולי הדור בהעדר, והם יפסקו את כל השאלות. ממילא, מה היו ישראל צריכים לעשות כשסברו שמשם מת? היו צריכים לבוא אל אהרן ואל חור, ולשאל אותם: "למדוננו רבותינו! משה איננו. מה נעשה עכשיו?" ואז, או שאהרן וחור היו מכריעים מדעת תורה שלהם מה צריך לעשות, אם אהרן יהיה מעתה המנהיג, או חור, או יהושע או מישהו אחר, או שאהרן (שהיה נביא) היה שואל את הקב"ה, והקב"ה היה אומר לו מה לעשות. הקב"ה היה אומר לו מן הסתם את האמת, שמשם עדיין חי ויחזור במהרה, אבל גם אם האמת היתה שמשם לא היה חי, הקב"ה היה כבר מנקה את אהרן מה לעשות במצב החדש שנוצר.

אבל לא כך נהגו בני ישראל. במקום לשאול את אהרן מה לעשות, הם מכתיבים לו מה לעשות: "קום עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים!" (שם לב, א) לא כתוב: "וַיִּקְהַל הָעָם אֶל אֶהְרֹן", אלא: "וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהְרֹן"⁷ (שם). כלומר, הם מעליו, מכתבים לו מה לעשות, וכשחור מתנגד, הם הורגים אותו (רש"י שם, ה). לכן החשיב הקב"ה את בני ישראל כמזידיים בחטא העגל, ולא כשווגגים. מפני שבמקום לשאול את חכמי התורה מה לעשות, הם הכתיבו להם מה לעשות, ומי שלא הסכים - הרגו אותו. זו כבר סיבה להחשיב את חטא העגל למזיד, ולא לשווגג.

משל למה הדבר דומה? - למי שעושה מלאכה בשבת, ואינו יודע שמלאכה זו אסורה בשבת. שאם הוא יהודי שאכפת לו

באותה המדרגה שהיתה לפני החטא. ישראל הרי עשו תשובה, עשו משפט בעובדי העגל, התאבלו, "וְלֹא שָׁתוּ אִישׁ עֵדָיו עֲלֵיו" (שם, ד), אפשר א"כ להחזיר את המצב לקדמותו. מה אומר לו הקב"ה? - מראה לו שלוש עשרה מידות. "ה' ה', א-ל רחום וְחַנּוּן" וכו' (שם, לד, ו-ז). למה נאמר פעמים "ה' ה'"? אומרת הגמרא: "אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה" (ר"ה יז, ב). כלומר, מעכשיו תהיה הנהגה של "אני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה", ואין זו אותה הנהגה שהיתה קודם החטא. אי אפשר להחזיר את המצב לקדמותו.

זה אולי פירוש הפסוק, "וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרֵי, וּפְנֵי לֹא יֵרְאוּ" (שמות לג, כג). "וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרֵי כִי", היינו שעכשיו תהיה הנהגת ה' באופן של לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. ואילו הנהגה של לפני החטא - "וּפְנֵי י" - "לֹא יֵרְאוּ". הנהגה זו לא יכולה להראות כעת. למה? כי הגם שתשובה היא דבר גדול ומועיל מאד, אבל לחזור למצב שלפני החטא ע"י תשובה, זה לא קל. באחרית הימים יתוקן חטא העגל, ונחזור למצב שלפני החטא. אבל עד אז - "וּבְיָוִם פְּקֻדֵי, וּפְקֻדָתֵי עֲלֵהֶם חֲטָאתָם" (שם לב, לד). "תמיד תמיד כשאפקוד עליהם עוונותיהם, ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה" (רש"י שם), לתקנו מעט מעט. כי לא קל להגיע מיד לתשובה גמורה, שמוחקת את החטא עד הסוף.

אולי מותר לומר, שזהו מה שאומרים בתפלה, "אהבה רבה אהבתנו ה' אלקינו, חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו". "אהבה רבה" - אלו לוחות ראשונים. "חמלה גדולה ויתרה" - אלו לוחות אחרונים, שאז היינו זקוקים לחמלה גדולה ויתרה, כדי שה' יסכים לתת לנו את הלוחות פעם נוספת. אחרי החטא, אין כבר את אותה "אהבה רבה" שהיתה בהתחלה. יש הבדל אם אוהבים מישהו מתוך שמחה, או שאוהבים אותו רק מפני שמרחמים עליו. בהתחלה היתה אהבה בשמחה, ואחרי החטא זו נהיתה אהבה מתוך חמלה, שה' ריחם עלינו, ונתן לנו בכל זאת לוחות אחרונים.

עם כל זה, ודאי צריך להודות לה' שנתן לנו חיי עולם, נתן לנו לוחות אחרונים, שלח לנו את משה רבינו פעם נוספת, ואף קרן אור פניו ברדתו מן ההר, כמבואר בסוף הפרשה (שם, לד, כט), זכינו למדרגות גדולות גם אחרי החטא ע"י התשובה, אלא שצריך להזהר לא לחזור על החטא, לא לחזור על אי ציות לרבנים, לשמוע למה שאומרים חכמי ישראל, ולזכות לחיי עולם.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

אהרן טעה בחשבוננו. אסור היה לו לעשות את העגל, גם לצורך המטרה שלשמה עשאו. היה צריך למסור את נפשו כחור, ולא לעשות את העגל. ולכן, לולא תפילתו של משה, היה נשמד בגלל החטא הזה, כפי שהזכרנו¹¹.

מנין ידע משה שה' רוצה להעניש את אהרן? יתכן שה' אמר לו זאת בפירוש. אבל גם אם לא אמר לו בפירוש, יתכן שהבין זאת מתוך תשובת ה' אליו. כשמשה אומר לקב"ה "מִחְנֵי נָא מִסַּפְרֶךָ אֲשֶׁר פְּתַבְתָּ" (שמות לב, לב), וה' עונה לו "מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי אֶמְחֶנּוּ מִסַּפְרִי" (שם, לג), הוא מבין שהכוונה היא לאהרן. אותו ה' רוצה למחות. לכן התפלל בעדו, והצליח שרק שני בניו ימותו ולא כולם.

משה מתקן את טעותו של נח

לעומת אהרן שחטא בעגל, משה רבינו דוקא משיג תיקון אישי חשוב בפרשה זו. האר"ז ז"ל אומר, שנשמתו של משה רבינו היתה גלגול נשמתו של נח¹² (שער הפסוקים סי' ה'; שער הגלגולים הקדמה כ"ט). והנה, חז"ל אמרו על נח, שכשיצא מן התיבה וראה את העולם חרב, התחיל לבכות. אמר: רבונו של עולם! היה לך לרחם על בריותיך! אמר לו הקב"ה: רְעֵינָא שְׂטֵיטָא! (מנהיג שוטה) למה לא אמרת כן לפני המבול? אם היית אומר זאת לפני המבול, אולי היתה תפילתך מועילה לבטל את גזרת המבול! (זהר ח"א רנד, ב) חז"ל אומרים, שלכן מכנה הנביא את המבול "מִי נָח" (ישעיה נד, ט). כי נח, הוא זה שכביכול הביא את המבול, בכך שלא התפלל למנועו¹³ (זהר ח"א סז, ב). אם היה מתפלל, אולי לא היה בא המבול¹⁴.

והנה, כאן בחטא העגל, נוהג משה באופן הפוך מהאופן בו נהג נח במבול. כשמשה מתפלל כאן על ישראל, הוא אומר לקב"ה: "וְעֵתָה אִם תִּשָּׂא חֲטָאתָם, וְאִם אֵין - מִחְנֵי נָא מִסַּפְרֶךָ אֲשֶׁר פְּתַבְתָּ!" (שמות לב, לב) מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם (ברכות לב, א). נח לא התפלל בעד דורו, ומשה כן מתפלל עבור כלל ישראל. בימי נח ה' מוחה את כל היקום ורק נח נשאר לפלטה, וכאן - משה מבקש מהקב"ה שימחה אותו, "מִחְנֵי נָא", כדי שכלל ישראל ישאר לפלטה. זהו תיקון גמור לטעותו של נח, שלא התפלל בעד הדור להצילם מכליון (ע"י תקו"ז קיג, א). [ויש שהעירו עוד, ש"מִחְנֵי" הן אותיות "מִי נָח". לרמז, שמשה רבינו מתקן כאן את מה שקלקל נח, ע"י שהפך את "מִי נָח" (שנקראו על שמו) ל"מִחְנֵי"¹⁵ (קדושת לוי פרשת נח)].

מדרגתם של ישראל לאחר חטא העגל

ובכל זאת, למרות שמשה מתפלל עבור כלל ישראל ומצליח להצילם, הוא לא מצליח להחזיר את המצב לקדמותו, כפי שהיה לפני החטא. הוא מבקש מה': "אִם אֵין פְּנִידָה לְכִים, אֶל תַּעֲלֶנּוּ מִזֶּה!" (שמות לג, טו) רוצה שהשכינה תחזור לשרות בישראל

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [נהרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח]. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].

לגבי הקשר בין תחילת הפרשה לסופה בפרשת כי תשא הרב כך: אליעזר נתן לרבקה "יָגֵם זָהָב בְּקַע מִשְׁקָלוֹ, וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל יְדֵיהָ עֲשֶׂה זָהָב מִשְׁקָלָם" (בראשית כד, כב). ומביא שם רש"י מחז"ל: "יָגֵם זָהָב בְּקַע מִשְׁקָלוֹ" - רמז לשקלי ישראל, בְּקַע לְגִלְגָּלֶת (שמות לח, כו). "וּשְׁנֵי צְמִידִים" - רמז לשני לוחות מצומדות. לפי זה ניתן לומר כך: הפרשה פותחת במצות מחצית השקל, "בְּקַע לְגִלְגָּלֶת", ובסיום הפרשה "שְׁנֵי לַחַת הָעֵצָה בְּיַד מֹשֶׁה"

- (שם לד, כט) - שני לוחות מצומדות. [ושניהם קשורים למשכן: מחצית השקל - תרומה למשכן; הלוחות - מונחים במשכן].
 קשר נוסף: "ולא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בְּפֶקֶד אֹתָם" (שם ל, יב) ⇔ "וַיִּהְיֶה קֶרֶן עוֹר פָּנָיו, וַיִּירָאוּ מִנֶּשֶׁת אֱלֹהִים" (שם לד, ל), "פחדו פן יפרוץ בהם ה'" (רמב"ן שם, לא).
2. שנאמר: "וַתִּרְבַּח חֲכֵמַת שְׁלֹמֹה מַחְכְּמַת פֶּלַח בְּנֵי קָדָם... וַיִּחְפְּס מִפֶּלַח הָאֲדָם, מֵאִתֶּן הָאֲנָרְחִי וְהִימֵן וְכִלְפַל וְנָךְ וְנָךְ ע" (מל"א ה, י-יא). "דַּרְדַּע - זה דור המדבר, שכולו דעה" (ויק"ר ט, א). ואמרו בזוהר על "דרא דמדברא, דלא הוה בעלמא דרא עלאה פְּרָא דָא, ולא יהא עד דִּיִּתִי מלכא משיחא" (זוהר ח"ג קסח, ב). וכתב הרצ"ה מלובלין, "כי דור המדבר הם ראשים שבכל הדורות, ונפש היותר פחות שבדור המדבר הוא אחר כך מתגלגל ובא להיות ראש באיזה דור... דדור המדבר הם הלב ובית קודש קדשים של כל הדורות, שאפילו האחרון שבהם הוא ראש ולב באיזה דור" (ישראל קדושים אות ה', דף ח', ע"ש).
3. עי' אב"ע ורמב"ן (שמות לב, א) שהביאו כמה וכמה הוכחות לכך, מן הכתוב ומעצם הענין, שישראל ודאי לא התכוננו לעשות להם "אלהים" אחרים ח"ו, אלא רק "משה" אחר. ונגם רש"י שפירש "קום עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכוּ לְפָנֵינוּ" - "אלהות הרבה איוו להם", ביארו המפרשים, שאין הכוונה לע"ז ממש - עי' רמב"ן (שם). ואכמ"ל. ומה שמצאנו בחז"ל שהיתה בחטא העגל עבודה זרה ממש, "מדפלחו ישראל לעגל, גלו אדעתיהו דניחא להו בעבודת כוכבים, וכי אתו עובדי כוכבים, שליחותא דידהו עבדי" (ע"ז נג, ב), וכן מבואר בגמ' שהעובדים לעגל בעדים והתראה נהרגו במיתא ב"ד כעובדי ע"ז (יומא סו, ב). ועי' רש"י שמות לב, כ ורמב"ן שם, כז) - זהו מפני שאחר שנעשה העגל, היו באמת מעטים מישראל שחשבו אותו לע"ז ממש ועבדוהו (אב"ע שם, א ורמב"ן שם, ה). אבל אהרן ורוב ישראל - לא זו היתה כוונתם, אלא כפי שנתבאר כאן למעלה.
4. באב"ע משמע שבחרו בצורת שור ע"פ חכמת המזלות. (וכן הביא הרמב"ן בשמו). והרמב"ן דחה את דבריו וביאר שאהרן בחר בצורת שור (שמות לב, ד), כיון שהיא אחת מארבע הצורות שבמרכבה העליונה (עי' יחזקאל א, י). ובחר דוקא בצורה זו ולא באחת משאר הצורות שבמרכבה, כי סבר שהנהגת ה' עם ישראל במדבר היא בבחינה זו (עי' בדבריו שביאר הענין).
5. כך ביאר האבן עזרא. והרמב"ן חלק עליו, אך ביאר באופן דומה לזה, וז"ל: "לא נעשה העגל... להיות בצורתו חונה כבוד" (כדברי האב"ע), אלא "עשו הצורה [כדין] לכוין בעבודתה אל ענינה". כלומר: ישראל רצו לעבוד לה' דרך המידה העליונה הנקראת "פני שור" (מהטעם שהתבאר בהערה הקודמת), והעגל נעשה כדי לסייע להם לכוון במחשבתם לצורה זו, אך לא כדי שתשרה עליו השכינה.
6. כך עכ"פ לפי שיטת רש"י (שמות לא, יח), שמעשה העגל קדם לציווי על בניית המשכן, וממילא גם לציווי שלא לשנות את צורת הכרובים, הקשור למשכן. ואולם, גם לשיטת הרמב"ן, שהציווי על המשכן קדם לחטא העגל, מ"מ את מסירת הציווי לבני ישראל לא הספיק משה רבינו לבצע עד לאחר חטא העגל (עי' רמב"ן שם לה, א, וכן ויקרא ת, ב).
7. "כל קהילה ואחריה ע"ל - היא גנאי. ואם אחריה אָל - היא לשבח" (אבן עזרא שמות לב, א).
8. וכך היה עיקרו של מעשה: בשנת תשכ"ה הסירה מועצת הרבנות הראשית לישראל את ההכשר מהבשר המשווק ע"י חברת "מרבק". בעקבות כך פנתה חברת "מרבק" לבג"ץ, והבג"ץ חייב את מועצת הרבנות הראשית להופיע בפניו ולנמק, למה לא תתן הכשר לחברת "מרבק". היתה זו הפעם הראשונה שהוגש בג"ץ נגד הרבנות הראשית, והארץ סערה. מועצת הרבנות, בצעד עקרוני, החליטה שלא להענות לדרישת הבג"ץ, ובעצם - להתעלם ממנו. המסר היה ברור: הרבנות עומדת תחת מרות ההלכה בלבד, ואינה כפופה לבג"ץ. הבג"ץ לא יכול להתערב בשיקוליה ההלכתיים של הרבנות, ולא יכול לקבוע לה על מה לתת הכשר ועל מה לא...
9. רש"י (סנה' ז, א ד"ה אהרן) פירש, שאהרן כהן ונביא היה. אבל במדרש אמרו: "אמר אהרן, מה אעשה, הרי הרגו את חור שהיה נביא, עכשיו אם הורגים אותי שאני כהן מתקיים עליהם המקרא שכתוב" וכו' (ויק"ר י, ג). הרי שחור הוא הנביא, ואהרן - הכהן.
10. הטעם שצ"ען זה של הריגת כהן ונביא חמור כ"כ, לפי שמצינו שהתורה החמירה מאד בענשו של מי שאינו שומע לכהנים ולנביאים, שהם חכמי הדור ומנהיגיו, והייתה אותו מיתה; דבשמיעה להם תלוי קיום כל התורה כולה, ואי שמיעה להם הוא הריסת התורה (מהרש"א). [והדברים מתאימים עם מה שבאר כאן הרב שליט"א, שחומרתו הגדולה של חטא העגל היתה במה שניסו לכפות על אהרן וחור כיצד לפסוק, במקום לשמוע בקולם. ולפ"ז, באמת מוטב שיעבדו את העגל - למרות שגם בזה הם חוטאים באי ציות לגדולי הדור - מאשר להרוג את גדולי הדור, שאת זה רצה אהרן למנוע].
11. ובכל זאת, עם כל העונש, אהרן מקבל גם שכר גדול על כנותו הטובה בעשית העגל, כמבואר במדרש: "וַיִּירָא אֶהָרֶן (שמות לב, ה), מה ראה? אמר אהרן: אם בונין הן אותו, הסרחון נתלה בהן. מוטב שיתלה הסרחון בי ולא בישראל. [אמר] רבי אבא בר יודן בשם ר' אבא: משל לבן מלכים שנתגאה לבו עליו, ולקח את הסיף לחתוך את אביו. א"ל פדגוגו: אַל תִּצַּע את עצמך! תן לי, ואני חותך! הציץ המלך עליו ואמר לו: יודע אני להיכן היתה כוונתך. מוטב שיתלה הסרחון בך ולא בבניי. חייך, מן פלטין דידי לית את זייע, ומותר פתורי אַתְּ אכיל, ועשרים וארבע אנונס את נסיב. מן פלטין דידי לית את זייע - וימן המקדש לא יצא" (ויקרא כא, יב). ומותר פתורי את אכיל - וְהַמְנוּחָה מִן הַמְנוּחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו" (שם ב, ג). ועשרים וארבעה אנונס את נסיב - אלו כ"ד מתנות כהונה שניתנו לאהרן ולבניו. אמר לו הקב"ה לאהרן: "אַהֲבֵת צֶדֶק" (תהלים מה, ח), אַהֲבֵת לְצִדִּיק את בְּנֵי, ושנאת מלחייבן, "עַל פֶּן מִשְׁפַּח אֱלֹקִים אֱלֹקֵיךָ" (שם). אמר לו: חייך, שמכל שבטו של לוי לא נבחר לכהונה גדולה אלא אתה" (ויק"ר י, ג). ועי' גם בתוס' (סנה' ז, א ד"ה כנגד) שפירשו, שהכתוב משבח את אהרן על מה שעשה. וכנראה שהשבח הוא על כנותו שהיתה לטובה, הגם שעל כללות המעשה - נענש.
12. ושניהם ניצלו מטביעה במים ע"י תיבה. נח ניצל מגזירת המבול, ומשה ניצל מגזירת פרעה שגזר "כל הבן היולד היאורה תשליכוהו".
13. כעין זה אמרו במשנה, "פרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאה (בשבת) ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים" (משנה שבת נד, ב). ואמרו בגמרא, "לא שלו היתה אלא של שכנתו היתה, ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו" (שם). הרי שמי שיכול למנוע דבר מסויים ולא מנעו - נקרא הדבר על שמו, כאילו הוא עשאו.
14. והטעם שלא התפלל, יש מבארים, "לפי שלא היה תמים עם הקב"ה, שהיה מקטני אמנה ולא האמין שהקב"ה יביא מכול, וחשב שמה שצוה הקב"ה לעשות תיבה, היה כדי שיחזרו בתשובה, ואם לא יחזרו לא יביא מכול" ("תולדות יצחק" לר' יצחק קארו, דודו של מרן בעל השו"ע - בראשית ז, כב).
15. ועוד אמרו, שגם בפסוק "וַיִּנְחָם ה' עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ" (שמות לב, יד), תיבת "יִנְחָם" היא אותיות "מי נח". ובא לרמוז, שע"י שמשוה התפלל על ישראל, ומחמת זה "וַיִּנְחָם ה' עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ", תיקן משה את "מי נח" שנקראו על שמו.